
Inkluzivne vrijednosti i principi inkluzivnog obrazovanja u visokoškolskoj nastavi

Lejla Osmić¹
Sandra Bjelan²

Sažetak

Inkluzivno obrazovanje dijelom je pokreta socijalne inkluzije zasnovane na priznavanju temeljnih ljudskih prava, te stvaranju jednakih mogućnosti za učešće, učenje i postignuća svih pojedinaca/skupina uključenih u obrazovni proces. Obzirom na ulogu koju obrazovanje ima u procesu osposobljavanja i pripreme za aktivnu društvenu participaciju, brojne su zadaće i izazovi na svim nivoima obrazovanja, pa tako i terciarnom. Jedna od značajnijih jeste promocija inkluzivnih vrijednosti kao pretpostavke kvalitetnom obrazovanju, ali i odgoj za život temeljen na inkluzivnim vrijednostima. Inkluzivne vrijednosti doprinose stvaranju okruženja u kojem se svaki/a student/ica osjeća dobrodošlim/om, uvažavaju različitosti, te pružaju jednake prilike za učešće, učenje i uspjeh. Moguće ih je ostvariti samo ukoliko se didaktika visokoškolske nastave temelji na principima inkluzivnog obrazovanja, a nastavna praksa i na odgojnim vrijednostima. Prepoznajući važnost stručnog osposobljavanja nastavnika/ca za provedbu inkluzivnog obrazovanja i nastave temeljene na inkluzivnim vrijednostima, Ured za podršku studentima Univerziteta u Sarajevu kontinuirano provodi obuku za akademsko osoblje koja je koncipirana u tri modula: osnovna polazišta inkluzivnog obrazovanja u visokoškolskoj nastavi, vizija, teorije i koncepti; zajednički rad na stvaranju inkluzivnih visokoškolskih ustanova, te kreiranje okruženja koje podstiče individualizirano učenje.

Cilj rada je dvojako koncipiran. S jedne strane, želimo predstaviti zastupljenost inkluzivnih vrijednosti i principa inkluzivnog obrazovanja u sadržaju modula kreiranih za potrebe obuke akademskog nastavnog osoblja. U tu svrhu korištene su teorijska analiza i metoda analize sadržaja. S druge strane, predstavljeni su i rezultati evaluacije u kojoj su sudjelovali nastavnici, polaznici obuke za inkluzivno obrazovanje. Ispitali smo njihovo zadovoljstvo cjelokupnim obukama, ali i njihove potrebe u kontekstu planiranja i realizacije budućih obuka u području inkluzivnog obrazovanja. Za potrebe navedenog istraživačkog zadatka korišten je upitnik.

Odgovori ispitanika/ca ukazuju na visok stepen zadovoljstva procesom i sadržajem obuke te važnost integriranja sadržaja i vrijednosti inkluzivnog obrazovanja u programe stručnog usavršavanja. Navedeni rezultati ukazuju na mogućnost ali i spremnost na unapređenje inkluzivnih praksi u visokoškolskoj nastavi te promociju inkluzivnih vrijednosti.

Ključne riječi: akademsko osoblje, inkluzivno obrazovanje, inkluzivne vrijednosti, kvalitetna nastava, obuka

¹ Lejla Osmić, izvanredna profesorica na Odsjeku za pedagogiju Sveučilišta u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

² Sandra Bjelan, izvanredna profesorica na Odsjeku za pedagogiju Sveučilišta u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

1. Uvod

Visoko obrazovanje, kao dijelom sistema formalnog obrazovanja, predstavlja značajnu fazu u razvoju i osposobljavanju pojedinca kako na njegovom individualnom nivou tako i nivou zajednice. Naime, nivo tercijarnog obrazovanja ponajviše je definiran pripremom za prelazak iz obrazovnog sektora u sektor tržišta rada i uključivanjem u društvenu zajednicu u najširem smislu. U tom periodu najevidentnijom postaje spona između sadržaja kojima se podučava i uči sa mogućnošću njihove primjene u realnim životnim okolnostima i brojnim kontekstima. To se odnosi na buduća zaposlenja i radna mjesta, ali i na širi društveni kontekst.

Imajući u vidu težnju ka dostizanju društvene jednakopravnosti općenito, inkorporiranje inkluzivnih vrijednosti u visokoškolsku nastavu, kojima se osigurava ravnopravnost i pristup obrazovanju za sve, postaje tim važnije, a tada govorimo o inkluzivnom obrazovanju. Inkluzivno obrazovanje zasnovano je na konceptu ljudskih prava odnosno svoje uporište ima u međunarodnim i državnim zakonskim propisima i politikama, a fokusira se na sinergijsko djelovanje sistema i pojedinca i predstavlja visoko kvalitetno i personalizirano obrazovanje za sve (Kafedžić, 2020). Posvećenost ostvarivanju prava svake osobe na inkluzivno obrazovanje ostvaruje se kroz pravnu reformu, politiku i smjernice, pružanje usluga, promjenu stavova i kulture, poštovanje ljudskih prava, obrazovanje nastavnika i pružanje podrške nastavnicima, kao i kroz uključivanje cjelokupne zajednice (Farkas, 2014). Važno je naglasiti da se u inkluzivnom obrazovanju ne radi o podučavanju osobe kako da se izbori s obrazovnim sistemom koji ne odgovara adekvatno na potrebe kako bi se u taj sistem uklopio, nego je suština u izmjenama koje je potrebno napraviti kako bi sistem odgovarao učeniku (Farkas, 2014). Tada inkluzija postaje namjerno, aktivno, sudjelujuće i kontinuirano bavljenje različitostima.

Inkluzivne vrijednosti podrazumijevaju prihvatanje raznolikosti u svim njenim oblicima i stvaranje prostora u visokom obrazovanju, koje će omogućiti svakom studentu da ostvari svoj puni potencijal bez obzira na njihove različitosti. To znači da se svaki student treba osjećati dobrodošlim i prihvaćenim, bez obzira na svoju rasu, spol, vjeroispovijest ili bilo koju drugu karakteristiku. Stoga bi vizija svake visokoškolske ustanove upravo trebala biti razvijanje kulture poštovanja i razumijevanja kako bi se suzbile diskriminacija i stereotipi i doprinijelo razvoju društva temeljenom na jednakopravnosti.

2. Kompetencije nastavnika za realizaciju inkluzivne nastave

Univerziteti su, prema djelatnosti koju obavljaju, uvijek imali dualnu prirodu: nastavnu i znanstveno-istraživačku. S obzirom na ovakav dualni karakter, te važnost društvene djelatnosti kojom se univerzitet bavi, za očekivati je da se objema ulogama pridaje jednaka pozornost, no u praksi je ova prva tj. nastavna nerijetko periferno pozicionirana (Bjelan-Guska, 2017). Obrazovne paradigme i politike, izobrazba budućih nastavnika, nastavna praksa, uvjerenja i stavovi nastavnika u današnje vrijeme se nalaze pred velikim izazovima usklađivanja sa zahtjevima profesije, s jedne strane, te promjenama u okruženju i očekivanjima društva, s druge strane. Obrazovanje nastavnika i cjeloživotno učenje već su nekoliko godina jedna od značajnijih tema u razvijenim i zemljama Europske unije, sve dominantnije naglašavajući važnost kvalitetnog obrazovanja za sve koje uključuje inkluzivnost kao svoju dimenziju, a ne specifikum i raritet, a kompetencije kao ishodi različitih procesa osposobljavanja postaju sve kompleksnije. Europska komisija je 2004. godine kompetenciju definirala kao „sklop vještina, znanja, sposobnosti i stavova, a ključne kompetencije kao paket prenosivih (transfernih), multifunkcionalnih znanja, vještina i stavova koji su potrebni svim pojedincima za osobnu ostvarivost i razvoj, inkluziju i zapošljivost“ (Babić, 2007:32). Dakle, iako često u svakodnevnom razgovoru čak i među profesionalcima pod kompetencijama mislimo samo na znanja i vještine, one nužno uključuju i vrijednosti i pripadajuću samostalnost i odgovornost.

Inkluzivne vrijednosti doprinose stvaranju okruženja u kojem se svaki/a student/ica osjeća dobrodošlim/om, okruženja u kojem se uvažavaju različitosti, te pružaju jednake prilike za učešće, učenje i postignuće/uspjeh. Moguće ih je ostvariti samo ukoliko se didaktika visokoškolske nastave temelji na principima inkluzivnog obrazovanja, a nastavna praksa i na odgojnim vrijednostima. Navedene vrijednosti se međusobno isprepliću i čine temelj kvalitetnog (inkluzivnog) odgoja i obrazovanja a time i društva u cjelini.

Glavni/e nositelji/ce i promotori/ce inkluzivnih vrijednosti u kontekstu obrazovanja svakako su nastavnici/e. *„Visokokvalificirani nastavnici, koji stalno uče, jesu sine qua non za suočavanje s dinamičkim složenostima, odnosno za pomoć u izgradnji građana kadrih da upravljaju svojim životima i povezuju se sa sebi sličnima u okruženju, u ovom većito promjenljivom svetu. Za valjanog nastavnika/cu nema zamene“*; navodi Fullan (1993). Kvalitetno inicijalno obrazovanje budućih nastavnika, te kontinuirano profesionalno i stručno usavršavanje akademskog nastavnog osoblja na visokoškolskim ustanovama, predstavljaju ključnu komponentu transformacije visokog obrazovanja prema pravednijem, inkluzivnijem i raznovrsnijem obrazovnom i društvenom sistemu. No, pored toga da je inkluzivno obrazovanje odgovornost svih nastavnika, nužno je naglasiti sljedeće (Osmić, 2020):

- ne postoji utvrđen spisak vještina i znanja koje svi nastavnici treba da steknu za inkluzivno obrazovanje;
- inkluzivno obrazovanje zahtijeva konstantno razmišljanje nastavnika/ca o tome kako planirati i realizirati proces učenja i podučavanja uvažavajući individualne potrebe studenata i potičući ih na aktivno učešće i učenje;
- inkluzivne vrijednosti i stavovi su od suštinskog značaja – nastavnici/e koji smatraju da je inkluzivno obrazovanje njihova odgovornost u pravilu su uspješniji/e nastavnici/e.

Budući da se studenti/ce, kao odrasli ljudi u nastavnom procesu, trebaju tretirati uvažavajući sve njihove karakteristike i specifičnosti, suvremenom univerzitetskom/oj nastavniku/ci potrebne su i kompetencije za kreiranje podržavajućeg inkluzivnog okruženja. „U suvremeno koncipiranom sustavu obrazovanja zadatak je nastavnika da izvrši prilagodbe u skladu s individualiziranim potrebama svih svojih studenata, pritom ne dovodeći u pitanje akademske standarde i omogućavajući svima realizaciju ishoda učenja na primjeren način“, ističe Kiš-Glavaš (2012:34). Inkluzivne vrijednosti prepoznate kao osnovne vrijednosti podučavanja i učenja identificirane su kao osnova za rad nastavnika/ca u inkluzivnom obrazovanju, a što se naslanja na *Profil inkluzivnog nastavnika* (Teacher Education for Inclusion – TE4I), kojeg je izradila Europska agencija za posebne potrebe i inkluzivno obrazovanje (2012), a kojim se definiraju četiri područja i vrijednosti unutar svakog od njih:

1. Poštivanje različitosti svih studenata/ica
 - Razumijevanje inkluzivnog obrazovanja
 - Nastavnikovo viđenje različitosti među studentima/cama
2. Podržavanje svih studenata
 - Promocija akademskog, praktičnog, socijalnog i emocionalnog učenja svih studenata/ica
 - Efikasne strategije podučavanja u grupi
3. Rad sa drugima
 - Rad sa roditeljima i obitelji
 - Rad sa drugim obrazovnim profesionalcima
4. Osobni i profesionalni razvoj
 - Nastavnici/e kao refleksivni/e praktičari/ke
 - Inicijalno obrazovanje nastavnika/ca kao temelj za kontinuirani profesionalni razvoj i učenje

Imajući na umu činjenicu da su nastavnički smjerovi na fakultetima, na žalost, različito pozicionirali položaj pedagoško-psihološko-andragoške i didaktičko-metodičke skupine predmeta, te da inicijalno obrazovanje najčešće nije dostatno za ulazak i kvalitetan rad u nastavničkoj profesiji na svim, a posebno na tercijarnoj razini obrazovanja, nužnost kvalitetne i permanentne izobrazbe i profesionalnog usavršavanja je i više nego imperativna. Kvalitetna univerzitetska nastava usmjerena prema studentu/ici podrazumijeva kontinuiranu strukovnu i pedagoško-andragošku, psihološku i didaktičko-metodičku ekspertnost nastavnog kadra. Nastavnici/e i suradnici/e trebaju biti sposobni/e i spremni/e kreirati nastavu u kojoj će raznovrsni oblici i metode nastavne komunikacije počivati na inkluzivnim vrijednostima i principima aktivnog učenja, a čiji bi rezultat trebao biti uravnotežen razvoj akademskih, kreativnih, praktičnih i motivacijsko-emozivnih kompetencija studenata/ica. Permanentno usavršavanje univerzitetskog nastavnog kadra treba biti realizirano u okviru empirijsko fundiranih, po tematici raznovrsnih i kontinuiranih programa edukacije (Bjelan-Guska, 2017).

Identificirani izazovi u procesu stručnog usavršavanja nastavnika/ca za inkluzivno obrazovanje poput nerazumijevanja filozofije, koncepta i suštine inkluzije, nedovoljno razvijena svijest o njenoj sveukupnoj važnosti, otpor promjenama i ograničeni resursi ne smiju biti preprekom njegovoj realizaciji posebno imajući u vidu prilike, prednosti i koristi koje iz nje proizlaze. Naime, permanentna izobrazba akademskog osoblja omogućava razvoj kompetencija koje su općenito korisne za unapređenje nastavnog procesa s obzirom da ona promovira usmjerenost na pojedince i individualne potrebe studenata/ica, što rezultira boljim iskustvima učenja i podučavanja i poboljšanim obrazovnim postignućima studenata/ica. Gledano s individualnog aspekta, obrazovanje je alat koji omogućava socijalnu inkluziju, a s aspekta društva poboljšava društvenu koheziju. Kompetencije nastavnika/ca za provedbu inkluzivnog obrazovanja doprinose i sveukupnoj slici visokoškolske ustanove kao inkluzivne u kontekstu prihvatanja i njegovanja različitosti ali i društvene odgovornosti koju sobom nosi imajući u vidu i zakonske odredbe i obaveze koje iz njih proističu. Osim toga, stručno usavršavanje za inkluzivno obrazovanje nije samo odgovornost nastavnika/ca i univerziteta, već dugoročna investicija koja omogućava stvaranje okruženja u kojem svako ima priliku razviti i poboljšati vlastite potencijale i time doprinijeti poboljšanju društva.

3. Metodologija empirijskog istraživanja

Cilj istraživanja dvojako je definiran. S jedne strane, cilj je bio ispitati zastupljenost inkluzivnih vrijednosti u sadržaju modula kreiranih za potrebe obuke akademskog nastavnog osoblja. Propitivala se zastupljenost sljedećih

inkluzivnih vrijednosti: poštivanje različitosti svih studenata, podržavanje svih studenata, rad sa drugima, osobni i profesionalni razvoj.

S druge strane, ispitivali smo zadovoljstvo nastavnika realiziranom obukom, procesom i sadržajem, ali i njihove potrebe u kontekstu planiranja i realizacije budućih obuka u području inkluzivnog obrazovanja. Deskriptivna metoda i metoda teorijske analize korištena je u svrhu teorijske problematizacije fenomena inkluzivno obrazovanje, te principa i inkluzivnih vrijednosti u kontekstu visokoškolskog obrazovanja. Metoda analize sadržaja primijenjena u analizi sadržaja modula razvijenih za potrebe stručnog usavršavanja nastavnika/ca za inkluzivno obrazovanje, a koji se naslanjaju na *Profil inkluzivnog nastavnika* (Teacher Education for Inclusion – TE4I, 2012).

Tehnika anketiranja korištena je za ispitivanje zadovoljstva akademskog osoblja realiziranim obukama, ali i njihovih potreba u kontekstu planiranja budućih sadržaja u području inkluzivnog obrazovanja. Korišten je upitnik, koji je sadržavao pitanja otvorenog tipa kako bi se, pored kvantitativnih, dobili i kvalitativni podaci. Upitnik su nastavnici popunjavali nakon realizacije svakog modula.

Obuka je realizirana u dva ciklusa i obuhvatila je ukupno 75 nastavnika sa svih organizacionih jedinica/fakulteta i akademija Univerziteta u Sarajevu.

4. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

Prepoznavši važnost stručnog osposobljavanja nastavnika/ca za provedbu inkluzivnog obrazovanja i nastave temeljene na inkluzivnim vrijednostima, Ured za podršku studentima Univerziteta u Sarajevu (UPS!) kontinuirano nudi i, u skladu s potrebama, realizira cikluse obuka za akademsko osoblje koja je koncipirana u tri modula³:

- Modul 1: *Osnovna polazišta inkluzivnog obrazovanja u visokoškolskoj nastavi, vizija, teorije i koncepti*
- Modul 2: *Zajednički rad na stvaranju inkluzivnih visokoškolskih ustanova*
- Modul 3: *Kreiranje okruženja koje podstiče individualizirano učenje.*

Pored navedenih modula, razvijen je Inicijalni modul: *Osnovna polazišta inkluzivnog obrazovanja u visokoškolskoj nastavi*, a svrha mu je podržati polaznike/ce obuke u procesu razvijanja vlastitih usmjerenja na putu ka inkluzivnom

³ Moduli o inkluzivnom obrazovanju za visokoškolsku nastavu nastali su na osnovu prilagodbe Modula o inkluzivnom obrazovanju, koji je razvio UNICEF za Evropu i srednju Aziju, a u okviru projekta “Visoko obrazovanje - obrazovanje za sve (HE4ALL/VOza Sve), kojeg je realizirao Univerzitet u Sarajevu u partnerstvu s UNICEF – om u Bosni i Hercegovini.

obrazovanju, te u razumijevanju vlastite situacije, prepoznavanja i smještanja izazova u širi kontekst inkluzivnog obrazovanja. Inicijalni modul se kontinuirano realizira kao izborni modul u okviru TRAIN programa - programa jačanja nastavničkih i istraživačkih kompetencija na Univerzitetu u Sarajevu i kompilacija je sadržaja tri modula koja mu slijede, pa za potrebe ovog istraživanja neće biti posebno analiziran.

Modul 1 pod nazivom *Inkluzivno obrazovanje – vizija, teorija i koncepti* ističe važnost ostvarivanja prava svih na kvalitetno obrazovanje i cjeloživotno učenje, ulogu nastavnika/ca u provedbi inkluzivnog odgoja i obrazovanja, te potrebu za unapređenjem njihovih kompetencija u tom području. Inkluzivno obrazovanje je po svom karakteru usko povezano sa konceptom temeljnih ljudskih prava te stoga inkluzivno obrazovanje podrazumijeva obavezu obrazovne institucije da omogući obrazovanje svima, kroz uočavanje i razumijevanje različitih potreba na individualnom nivou, posebno za one sa teškoćama u razvoju ili iz ugroženih skupina (UNESCO, 1994). U tom smislu, inkluzivno obrazovanje treba da osigura pristup, učešće i postignuće (Osmić, 2020). U realizaciji sadržaja Modula 1 akademsko osoblje je pozvano da svoje iskustvo učenja posmatraju kao dijelom svog stručnog usavršavanja posebno kada govorimo o inkluzivnom obrazovanju. Naime, ono zahtijeva učenje koje utiče na njihovu kompetentnost, vještine i uvjerenja odnosno internalizaciju vrijednosti i principa inkluzivnog obrazovanja (Osmić, 2020). Sadržaji modula koji se odnose na stručno usavršavanje nastavnika/ca za inkluzivno obrazovanje također se naslanjaju na *Profil inkluzivnog nastavnika* (Teacher Education for Inclusion – TE4I, 2012). Analizom sadržaja modula, ustanovljen je obuhvat sljedećih područja i inkluzivnih vrijednosti:

Tablica 1. Zastupljenost područja i inkluzivnih vrijednosti u Modulu 1

MODUL 1		
Područje	Vrijednost	Zastupljenost (DA/NE)
Poštivanje različitosti svih studenata	Razumijevanje inkluzivnog obrazovanja	DA
	Nastavnikovo viđenje različitosti među studentima	DA
Podržavanje svih studenata	Promocija akademskog, praktičnog, socijalnog i emocionalnog učenja svih studenata	DA
	Efikasne strategije podučavanja u grupi	NE
Rad sa drugima	Rad sa roditeljima i obitelji	NE
	Rad sa drugim obrazovnim profesionalcima	DA
Osobni i profesionalni razvoj	Nastavnici/e kao reflektivni praktičari	DA
	Inicijalno obrazovanje nastavnika/ca kao temelj za kontinuirani profesionalni razvoj i učenje	NE

Modul 2 pod nazivom *Zajednički rad na stvaranju inkluzivnih visokoškolskih ustanova*, bavi se omogućavanjem prilika za zajednički rad u procesu stvaranja inkluzivnih ustanova. Njegov sadržaj kreiran je kako bi uputio i pokušao učiniti vidljivim trenutne radne odnose radi omogućavanja razmišljanja i razmjene iskustava o postojećim praksama suradnje. Ovaj modul bi trebao omogućiti polaznicima/ama da postanu nositelji/ce inkluzivnog obrazovanja u svom poslu. Za to su neophodne prilike koje će ih navesti da razmišljaju o vlastitim situacijama i povezuju sadržaj modula sa svojim postupanjem (Šušnjara, 2020). Modul fokusira različite načine stvaranja različitih međusobnih odnosa zaposlenih u visokoškolskim institucijama u cilju promocije inkluzivnog obrazovanja na tercijarnoj razini, odnosno u visokoškolskim institucijama. Ovaj modul se bavi omogućavanjem prilika za zajednički rad u procesu stvaranja inkluzivnih ustanova. Modul 2 se bavi polaznicima/ama, njihovim razumijevanjem značaja odnosa, zajedničkog rada i dijeljenja iskustava. Modulom se pokušavaju učiniti vidljivim trenutni radni odnosi radi omogućavanja razmišljanja i razmjene iskustava o postojećim praksama suradnje. Analizom sadržaja modula, ustanovljen je obuhvat sljedećih područja i inkluzivnih vrijednosti:

Tablica 2. Zastupljenost područja i inkluzivnih vrijednosti u Modulu 2

MODUL 2		
Područje	Vrijednost	Zastupljenost (DA/NE)
Poštivanje različitosti svih studenata	Razumijevanje inkluzivnog obrazovanja	NE
	Nastavnikovo viđenje različitosti među studentima	NE
Podržavanje svih studenata	Promocija akademskog, praktičnog, socijalnog i emocijnog učenja svih studenata	DA
	Efikasne strategije podučavanja u grupi	NE
Rad sa drugima	Rad sa roditeljima i obitelji	NE
	Rad sa drugim obrazovnim profesionalcima	DA
Osobni i profesionalni razvoj	Nastavnici/e kao refleksivni praktičari	DA
	Inicijalno obrazovanje nastavnika/ca kao temelj za kontinuirani profesionalni razvoj i učenje	NE

Modul 3 pod nazivom *Okruženje koje podstiče individualizirano učenje* se fokusira na kreiranje okruženja i prilika koje podstiče individualizirano učenje. Svaki/a student/ica je različit, a učenje je proces inherentan specifičnostima i sposobnostima onog koji uči, pa je zadatak univerziteta omogućiti pretpostavke

da se učenje i dogodi. Iskustvo kompetentnosti, pripadanja i djelovanja je ključno za učenje, budući da samo student/ce koji aktivno učestvuju u nekoj aktivnosti mogu nešto iz nje naučiti (Bjelan-Guska i Manko, 2020). Modulom 3 se nastoji ilustrirati kako nastavnici/e mogu odgovoriti na potrebe u učionici i omogućiti svakom student/ici da ostvari svoje pune potencijale. Modul posebno tematizira pitanje prilika i prepreka u učešću i učenju studenata/ica, diferenciranog podučavanja, individualizacije i personalizacije u učenju, konceptom i primjenom principa Univerzalnog dizajna za učenje, te obuhvata uvod u oblast primjene asistivne tehnologije u visokoškolskoj nastavi. Analizom sadržaja modula, ustanovljen je obuhvat sljedećih područja i inkluzivnih vrijednosti:

Tablica 3. Zastupljenost područja i inkluzivnih vrijednosti u Modulu 3

MODUL 3		
Područje	Vrijednost	Zastupljenost (DA/NE)
Poštivanje različitosti svih studenata	Razumijevanje inkluzivnog obrazovanja	DA
	Nastavnikovo viđenje različitosti među studentima/cama	DA
Podržavanje svih studenata	Promocija akademskog, praktičnog, socijalnog i emocionalnog učenja svih studenata/ica	DA
	Efikasne strategije podučavanja u grupi	DA
Rad sa drugima	Rad sa roditeljima i obitelji	NE
	Rad sa drugim obrazovnim profesionalcima	DA
Osobni i profesionalni razvoj	Nastavnici/e kao reflektivni praktičari	DA
	Inicijalno obrazovanje nastavnika/ca kao temelj za kontinuirani profesionalni razvoj i učenje	NE

Iz analiziranog sadržaja kreiranih modula možemo vidjeti da su kroz sadržaje istih zastupljena sva područja koja su identificirana kao osnova za rad nastavnika/ca u inkluzivnom obrazovanju, a što se naslanja na *Profil inkluzivnog nastavnika* (Teacher Education for Inclusion – TE4I), kojeg je izradila Europska agencija za posebne potrebe i inkluzivno obrazovanje (2012). Tablica 4. u nastavku predstavlja kompilaciju rezultata analize iz svih prethodnih tablica kako bi se ilustriralo navedeno:

Tablica 4. Zastupljenost područja i inkluzivnih vrijednosti u modulima (usporedni pregled)

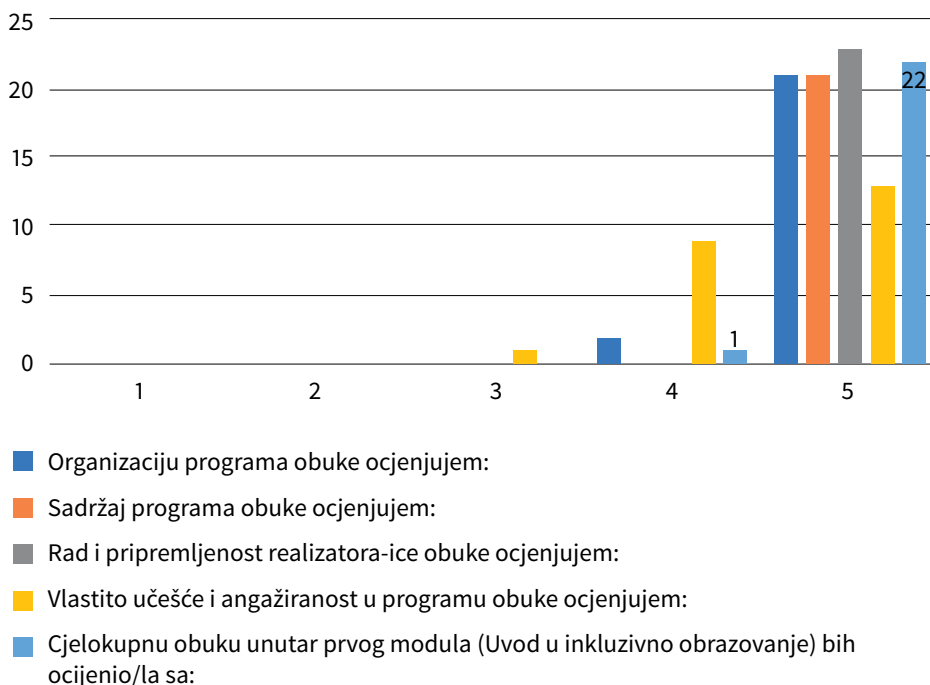
Područje	Vrijednost	Zastupljenost (DA/NE)		
		Modul 1	Modul 2	Modul 3
Poštivanje različitosti svih studenata	Razumijevanje inkluzivnog obrazovanja	DA	NE	DA
	Nastavnikovo viđenje različitosti među studentima/cama	DA	NE	DA
Podržavanje svih studenata	Promocija akademskog, praktičnog, socijalnog i emocionalnog učenja svih studenata/ica	DA	DA	DA
	Efikasne strategije podučavanja u grupi	NE	NE	DA
Rad sa drugima	Rad sa roditeljima i obitelji	NE	NE	NE
	Rad sa drugim obrazovnim profesionalcima	DA	DA	DA
Osobni i profesionalni razvoj	Nastavnici/e kao reflektivni praktičari	DA	DA	DA
	Inicijalno obrazovanje nastavnika/ca kao temelj za kontinuirani profesionalni razvoj i učenje	NE	NE	NE

Analiza je, također, pokazala, da unutar zastupljenih područja nisu zastupljene i sve inkluzivne vrijednosti. Dvije vrijednosti: *Rad sa roditeljima i obitelji* i *Inicijalno obrazovanje nastavnika kao temelj za kontinuirani profesionalni razvoj i učenje* nisu eksplicitno vidljive kroz sadržaj modula, ali to nikako ne znači da nisu date implicitno kroz skriveni kurikulum, aktivnosti koje prate realizaciju sadržaja modula, primjere i iskustva te poruke i stavove koje prenose predavači/ce u autentičnim situacijama podučavanja koje se nikada do kraja niti mogu niti trebaju planirati. *Rad sa roditeljima i obitelji* nije uobičajeno područje iz kojeg se realiziraju aktivnosti na visokoškolskoj razini obrazovanja budući da su studenti/ice odrasli ljudi, no svakako roditelji i skrbnici (p)ostaju važan faktor pedagoškog trokuta, posebno značajni partneri u procesu obrazovanja mlade osobe s invaliditetom. U skladu s navedenim, iako moduli ne sadrži eksplicitno ovo područje, vrlo je vjerovatno da se u realizaciji njeguje navedena inkluzivna vrijednost. Kada je u pitanju vrijednost *Inicijalno obrazovanje nastavnika kao temelj za kontinuirani profesionalni razvoj i učenje*, ona također nije eksplicitno sadržajem obuhvaćena, ali ni ne može biti budući da se Profil inkluzivnog nastavnika odnosi na ukupnost procesa i aktivnosti razvoja kvalitetnog nastavnika, te da je inicijalno obrazovanje temelj za daljnji kontinuirani profesionalni razvoj i učenje.

Analizirajući refleksije polaznika/ca na realizirane obuke koje su obuhvaćale sadržaje iz prethodno navedenih modula, vidljiva je nužnost i neophodnost kontinuirane realizacije ovakvih i sličnih obuka koje imaju razvojni karakter u ukupnosti unapređenja nastavničkih kompetencija ali i kompenzirajući karakter radi često neadekvatnog inicijalnog obrazovanja u procesu pripremanja budućih nastavnika za ulazak u profesiju i podučavanje na svim razinama preduniverzitetskog obrazovanja, a reklye bismo, posebno za visokoškolsku razinu obrazovanja.

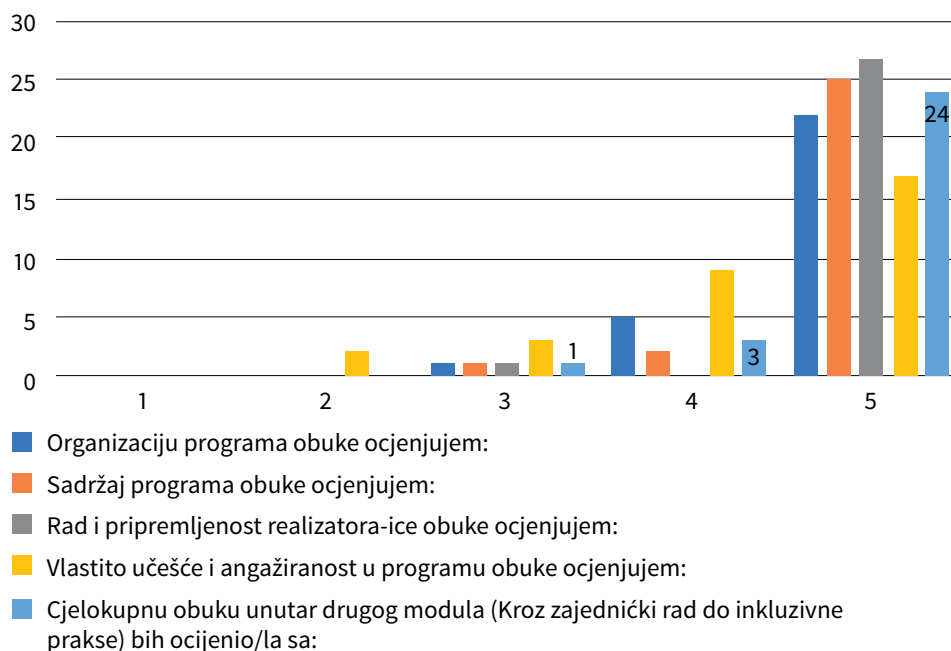
Slike 1, 2, i 3 zorno ilustriraju zadovoljstvo nastavnika/ca organizacijom programa obuke, sadržajem programa, radom i pripremljenošću realizatora/ice programa obuke, te cjelokupnim obukama u sva tri modula s obzirom da je većina učesnika/ca za navedena područja davala najvišu ocjenu pet (5). Sporadični odgovori pozicionirani niže na petostepenoj skali odnose se primarno na zadovoljstvo polaznika/ca vlastitim učešćem i angažiranošću tokom obuke. Ovakvi odgovori i samopercepcija mogu biti značajan indikator u kontekstu vlastitih očekivanja i spremnosti za unapređenjem kompetencija za provedbu inkluzivnog obrazovanja.

Modul: Uvod u inkluzivno obrazovanje

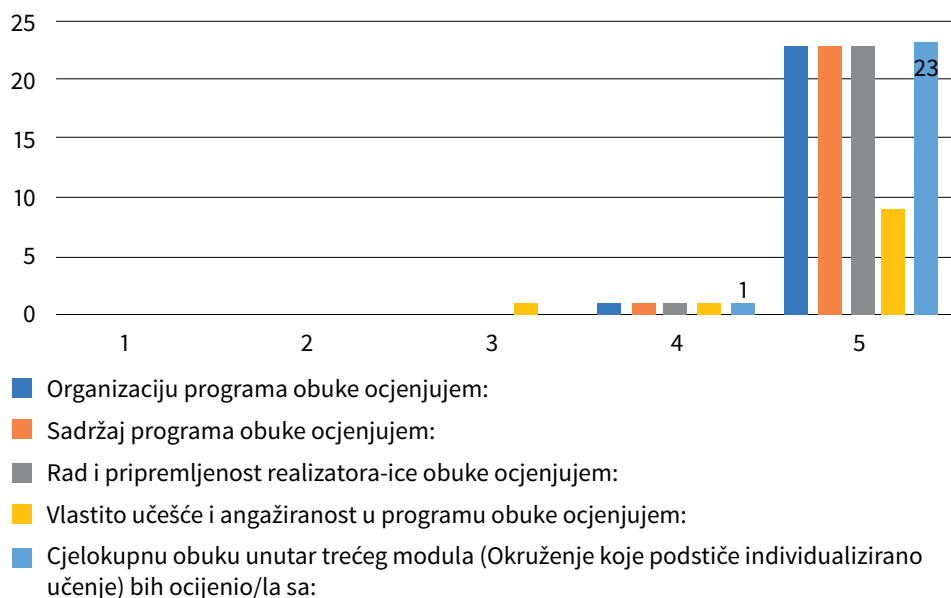
Slika 1: Ocjena modula Uvod u inkluzivno obrazovanje

Modul: Kroz zajednički rad do inkluzivne prakse

Slika 2: Ocjena modula Kroz zajednički rad do inkluzivne prakse

Modul: Okruženje koje podstiče individualizirano učenje

Slika 3: Ocjena modula Okruženje koje podstiče individualizirano učenje

U interpretaciji rezultata također je važno napomenuti da uzorak od 75 ispitanika/ca predstavlja polaznike/ce koji su učestvovali/e u obuci, ali nisu svi nužno završili sva tri modula. Odnosno, polaznici/e su se prijavljivali na module u skladu sa vlastitim interesovanjem, potrebama ali i mogućnosti sudjelovanja u odnosu na ostale nastavne obaveze. To objašnjava broj ispitanika pojedinačno prema modulima. No, ovi rezultati, bez obzira na manjkavost uzorka u smislu nekonzistentnosti prisustva ispitanika na svim modulima, ipak mogu biti okosnica promišljanja prakse stručnog usavršavanja nastavnika kada je riječ o inkluzivnom obrazovanju i promociji inkluzivnih vrijednosti.

Zadovoljstvo obukama i nužnost istih ilustriramo i kvalitativnim odgovorima polaznika:

„Bilo je izvrsno, hoćemo još.“

„Nisam ni znala da mi ovo sve treba. Hvala Vam!“

„Dolazim matično iz ove oblasti, ali sve se tako brzo mijenja da je važno stalno reflektirati na svoju nastavnu praksu.“

„Mnogo mi je lakše kada smo podijelili svoja iskustva – znam da nisam sama i da je u redu kad ti nešto ne ide sve dok tražiš način da učiš i to prevaziđeš.“

„Atmosfera je bila sjajna. Toliko smo slični, a toliko otuđeni u svojim krugovima i naučnim disciplinama.“

„Da sad organizirate neki kuharski tečaj, ja bih s vama prošla i to.“

5. Zaključak

Inkluzivno obrazovanje ima imperativnu ulogu u dostizanju društvene jednakopravnosti te stvaranju jednakih mogućnosti za učešće, učenje i postignuća svih. Inkluzivne vrijednosti, koje su njegova sastavnica, odnose se na poštivanje različitosti svih studenata/ica, podržavanje svih studenata/ica, rad sa drugima, osobni i profesionalni razvoj. Ovako koncipirano obrazovanje usmjereno je na ostvarivanje ljudskih prava a njegova provedba pretpostavlja razvoj (inkluzivnih) kompetencija nastavnika/ca. Nastavnici/e kao ključni akteri transformacije obrazovnog, ali i društvenog sistema, imaju odgovornost i obavezu permanentno se profesionalno razvijati i stručno usavršavati.

Prepoznavši potrebu za tim i uvažavajući brojne izazove nastavne prakse u kontekstu promocije inkluzivnih vrijednosti, Ured za podršku studentima Univerziteta u Sarajevu kontinuirano provodi obuku za akademsko osoblje koncipiranu u tri modula: osnovna polazišta inkluzivnog obrazovanja u

visokoškolskoj nastavi, vizija, teorije i koncepti; zajednički rad na stvaranju inkluzivnih visokoškolskih ustanova, te kreiranje okruženja koje podstiče individualizirano učenje.

Analizom sadržaja modula ustanovljeno je da nisu sve identificirane inkluzivne vrijednosti nužno eksplicitno zastupljene u njihovim sadržajima što ne znači da nisu implicitno prisutne u didaktičko - metodičkoj izvedbi modula, odnosno u situacijama podučavanja, koje se nikada do kraja niti mogu niti trebaju planirati. U prilog tome govore i nalazi istraživanja odnosno evaluacije sadržaja programa, procesa, rada i pripremljenosti realizatora/ica obuka. Visoko ocijenjena sveukupna realizacija modula sa pratećim kvalitativnim iskazima ukazuje na uspješnost realizacije planiranih sadržaja i aktivnosti u području inkluzivnog obrazovanja, ali i na zastupljenost inkluzivnih vrijednosti u procesu obuke čak i kada one nisu sastavnicom modula obuke. Rezultati nisu novi u tom smislu, no svakako jesu podsjetnik na dinamičnost i promjenjivost nastavnog procesa, izazove sa kojima se nastavnici kontinuirano susreću i potrebu za kontinuiranim stručnim usavršavanjem. Područje inkluzivnog obrazovanja od posebnog je značaja s obzirom da doprinosi unapređenju kvalitete obrazovanja inkorporirajući različite perspektive u nastavni proces, promovirajući raznolikost u težnji ka jednakopravnosti. Tako shvaćeno, inkluzivno obrazovanje odgovorno je za dobrobit na nivou pojedinca ali i društva u cjelosti.

Podrška profesionalnom razvoju i stručnom usavršavanju nastavnika/ca za inkluzivno obrazovanje stoga ne smije izostati. Visokoškolske ustanove su važna adresa za promociju inkluzivnih vrijednosti bilo da se radi o programima inicijalnog obrazovanja (nastavnika) ili programima stručnog usavršavanja što je ilustrirano i ovim radom.

6. Literatura

1. Babić, N. (2007). *Kompetencije i obrazovanje učitelja*. U: Zbornik radova znanstvenog skupa Kompetencije i kompetentnost učitelja. Babić, N. (ur), Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku, K.H. Erson State University
2. Bjelan-Guska, S. (2017). *Visokoškolska nastava u svjetlu tradicionalnih i savremenih didaktičkih spoznaja*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
3. Bjelan-Guska, S. (2017). *Visokoškolska nastava u svjetlu tradicionalnih i savremenih didaktičkih spoznaja*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
4. European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2012). *Profile of Inclusive Teachers - Teacher Education for Inclusion (TE4I)*. Dostupno na: https://www.european-agency.org/sites/default/files/profile_of_inclusive_teachers_en.pdf
5. Farkas, E. (2014). *Konceptualizovanje inkluzivnog obrazovanja i njegovo kontekstualizovanje u okviru Misije UNICEF-a*. UNICEF
6. Kafedžić, L. (2020). *Inicijalni modul – Osnovna polazišta inkluzivnog obrazovanja u visokoškolskoj nastavi*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu
7. Kiš-Glavaš, L. (2012). *Univerzalni dizajn za učenje i akademski standardi*. U: Vulić-Prtorić, A., Kranželić, V. i Fajdetić, A. (ur). *Izvođenje nastave i ishodi učenja*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu
8. Osmić, L. (2020). *Inkluzivno obrazovanje – vizija, teorija i koncepti*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu
9. Šušnjara, S. (2020). *Zajednički rad na stvaranju inkluzivnih visokoškolskih ustanov*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu

INCLUSIVE VALUES AND PRINCIPLES OF INCLUSIVE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION

Abstract

Inclusive education is part of the social inclusion movement based on the recognition of fundamental human rights, and the creation of equal opportunities for participation, learning and achievements of all individuals/groups involved in the educational process. Considering the role that education plays in the process of training and preparation for active social participation, there are numerous tasks and challenges at all levels of education, including tertiary education. One of the most important is the promotion of inclusive values as a prerequisite for quality education, but also education for life based on inclusive values. Inclusive values contribute to the creation of an environment where every student feels welcome, where respects differences, and provides equal opportunities for participation, learning and success. It is possible to achieve them only if the didactics of higher education are based on the principles of inclusive education, and the teaching practice is also based on inclusive values. Recognizing the importance of professional training of teachers for the implementation of inclusive education and teaching based on inclusive values, the Student Support Office of the University of Sarajevo continuously conducts training for academic staff, which is designed in three modules: basic starting points of inclusive education in higher education, vision, theories and concepts; working together to create inclusive higher education institutions, and creating an environment that encourages individualized learning.

The aim of the work is twofold. On the one hand, we want to present the representation of inclusive values and principles of inclusive education in the content of the modules created for the training of academic teaching staff. For this purpose, theoretical analysis and the method of content analysis were used. On the other hand, the results of the evaluation in which teachers and participants of training for inclusive education participated were also presented. We examined their satisfaction with the overall training, but also their needs in the context of planning and implementation of future training in the field of inclusive education. A questionnaire was used for the purposes of the aforementioned research task.

The respondents' answers indicate a high degree of satisfaction with the process and content of training and the importance of integrating the content and value of inclusive education into professional development programs. The above results indicate the possibility but also the readiness to improve inclusive practices in higher education and the promotion of inclusive values.

Keywords: academic staff, inclusive education, inclusive values, quality teaching, training